

Протягом 60–80-х рр. ситуація суттєво змінилась. У 1989 р. серед зайнятого сільського населення молдавської національності 31 чоловік мав вищу чи середню спеціальну освіту і застосовував її у своїй практичній діяльності [8, с. 196].

У цілому ці показники були найнижчими у порівнянні з іншими етносами. Одною з ключових причин такої ситуації було слабе знання російської мови. Більше 78% молдаван за переписом населення 1989 р. назвали рідною молдавську мову. Як відомо, вона не належить до слов'янських мов, що суттєво ускладнювало опанування значною кількістю молдаван російською. Домінування переважно російськомовного інформаційного простору значно ускладнювало здобуття освіти молдаванами.

Таким чином, порівняльний аналіз освітнього рівня різних етносів дозволяє визначити досить помітні розбіжності, що в подальшому справляли вплив на соціальний статус особистості. Незважаючи на здеклароване збільшення та інтеграцію національностей, між ними продовжували зберігатись суттєві освітні відмінності, а процес реальної інтеграції значно відставав від задекларованого рівня.

Джерела та література

1. Рівень освіти населення України (за даними перепису населення 1989 р.). – К., 1992. – Ч. I.
2. Поточний архів Держкомстату України. Управління демографічної статистики. 1989.
3. Середа А.М. Соціально-культурний розвиток українського села в 60–80-ті роки ХХ ст.: Дис... канд. істор. наук. – Запоріжжя, 1994.
4. Чишко В.С. Соціально-культурна характеристика сільського населення України // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – К., 1993.
5. Рудницька Т.М. Етнічні спільноти України: тенденції змін. – К., 1998.
6. ЦДАВО України. – Ф. 582. – Оп.20. – Спр. 84, 85, 208.
7. Поточний архів Держкомстату України. Управління демографічної статистики. 1989.
8. Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 года: В 10 т. – М.: Информационно-издательский центр Госкомстата СССР. – Т. IV.

Summary

The main index of ethnosocial development is undoubtedly the educational level of people. The education level of the representation of different ethnic groups is one of the principal indices of their social development.

О. П. Лахно

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИБІЧНИКІВ РАДИ ЦЕРКОВ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ НА РІВНЕНЩИНІ В 60–80-ті рр. ХХ СТОЛІТТЯ

Завдяки останнім науковим дослідженням широкому загалу стала відомою активна дисидентська діяльність окремих науковців, журналістів, літераторів та інших представників демократичної інтелігенції. Їх боротьба за свої права та загальну демократизацію радянського суспільства носила чітко виражений політичний характер. Але ще дуже мало сказано про інші напрямки інакомислення в Радянському Союзі. Однією з найпомітніших є боротьба віруючих за реальну свободу совісті, а не показову, внесену лише на папері до однієї з статей радянських Конституцій. Найвиразнішою та найорганізованішою опозиція до радянського законодавства про релігійні культи й діяльності органів влади у галузі релігії була в середовищі Євангельських християн-баптистів (ЄХБ).

Невдоволення політикою держави стосовно віруючих і їх релігійних об'єднань усередині громад і груп ЄХБ існувало упродовж всього періоду антирелігійної кампанії радянської влади. Але найбільший спалах невдоволення та спротиву атеїзму відбувся у 60-х рр. минулого століття. Упродовж лише 5 років у середовищі віруючих ЄХБ була утворена нова релігійна організація з усіма ознаками церковності – Спілька Церков (СЦ ЄХБ) на чолі з Радою Церков (РЦ ЄХБ). Пройшовши кілька етапів свого становлення – від створення Ініціативної групи та Організаційного комітету зі скликання Всесоюзного з'їзду віруючих ЄХБ (відповідно у 1960 та 1962 рр.) до організаційного оформлення окремої від офіційної Спільки ЄХБ деномінації (1965 рік).

Причин і передумов такого розколу в євангельсько-баптистському русі досить багато. Але всі вони зводяться до факту створення так званого конкордату між радянської атеїстичною державою і нею ж створеним релігійним об'єднанням на чолі з Всесоюзною Радою (ВР ЄХБ) у 1944 р. Пішовши на зближення зі світським керівництвом держави, ВР ЄХБ фактично стала одним із органів контролю й обмеження релігійної діяльності общин віруючих. Це багатьом не сподобалося. Тому рух за так зване

„духовне пробудження” серед Євангельських християн-баптистів став масовим. Він тримався переважно на ініціативі місцевих громад і груп віруючих, які почали активно виходити з-під владної реєстрації та підпорядкування ВР ЄХБ і переходити на бік сформованої церковної опозиції у вигляді тих же Ініціативної групи, Оргкомітету та РЦ ЄХБ.

Не осторонь цього процесу були й общини віруючих ЄХБ Рівненщини. Загалом же на території радянської України знаходилася переважна більшість релігійних об'єднань Євангельських християн-баптистів серед усього СРСР. Тому діяльність незгодних з політикою держави і підконтрольної їй ВР ЄХБ на українських землях була вирішальною у масштабах всього Радянського Союзу.

Для з'ясування характерних рис і особливостей цього руху слід простежити еволюцію поглядів і вчинків віруючих на окремо визначених територіальних одиницях, оскільки кожна область мала свої особливі умови через ряд об'єктивних і суб'єктивних причин. Тому в цьому дослідженні ми зупинимося на аналізові діяльності прибічників РЦ ЄХБ на території Рівненської області упродовж 1960–1980-х років.

Зважаючи на недослідженість даного питання в історіографії, основна маса матеріалів публікації базується на архівних документах. Це в основному інформаційні звіти, доповідні записки та листування уповноваженого Ради у справах релігійних культів (релігій) при Рівненському обласному комітеті, уповноваженого Ради у справах релігійних культів (релігій) при Раді Міністрів Української РСР, інших контролюючих органів. Також нами використано документи ВР ЄХБ, старших пресвітерів у Рівненській області та по Україні, РЦ ЄХБ та її представників в області тощо. Цінними стали матеріали періодичних видань СЦ ЄХБ, Ради родичів в'язнів ЄХБ (РРВ ЄХБ). Найбільш інформаційно насиченими є „Бюлетени Совета родственников узников ЕХБ в СССР”, документи, які ввійшли до 30-томного „Собрания документов Самиздата”. Більшість архівних матеріалів уперше вводиться до наукового обігу.

В історіографії відсутні праці з означеної нами проблеми. А ті, що зачіпають минуле церковної опозиції серед Євангельських християн-баптистів, містять лише загальні дані й розглядають тенденції її розвитку у всеукраїнському чи всесоюзному масштабах. Однак варто назвати цих авторів, як таких, які першими зробили спробу аналізу архівних документів з історії релігійного руху спротиву в середовищі Євангельських християн-баптистів. Це, насамперед, Л. Алексєєва [1], О. Бажан [2; 3], Ю. Вільховий [4], В. Єленський [5], Л. Мітрохін [6]. Певний інтерес до власної історії є серед самих віруючих. З їх середовища виокремимо дослідників В. Домашовця [7], В. Заватського [8], Л. Коваленка [9].

Отже, нині є потреба у більш глибокому аналізові процесів у релігійному житті радянського суспільства післявоєнного часу. Метою даного дослідження є показ непокори активної частини віруючих ЄХБ незаконним настановам місцевих органів влади та релігійному центру на місцевому рівні.

Територіальні межі доробку обмежуються адміністративними кордонами Рівненської області.

Релігійна ситуація на Рівненщині наприкінці 50-х рр. XX століття для віруючих євангельсько-баптистського спрямування була несприятливою. Партійні і радянські органи влади неухильно виконували власну програму нищення релігії на території СРСР. Про наслідки боротьби держави з релігійними об'єднаннями в області промовисто пише старший пресвітер ВР ЄХБ по Рівненській області П. Радчук у своєму інформаційному повідомленні старшому пресвітеру по УРСР П. Андрєєву від 16 квітня 1959 року:

„Повідомляю, що в Рівненській області щодня відбуваються великі зміни, тобто увесь Рокитнівський і Клеванський райони майже всі зачинені, молитовні будинки опломбовані, клопотання на місцях не дають користі.

При відвідуванні общин великі труднощі, кожен голова сільради має якусь вказівку і ставить свої принципи аж до того, що зовсім не дозволяє навіть ночувати. Тов. Демченко зовсім не надає жодної допомоги общинам. У громадах значні хвилювання, хочуть виходити з реєстрації і переходити на нелегальний шлях у новонайнятих приміщеннях...” [10, арк. 43].

Уже через чотири місяці він знову скаржиться: „Становище з боку внутрішнього общин не особливо добре, так як у період, коли в області були зачинені молитовні приміщення, багато членів, особливо з п'ятидесятників, почали відвідувати нелегальні групи п'ятидесятників, які вільно проводять богослужіння, охрещують усіх безперешкодно, говорячи: „Ми не реєструємося – то робимо збори вільно, а вам зачиняють” [10, арк. 97].

Про факт посилення адміністративного тиску на віруючих наприкінці 50-х рр. свідчить доля релігійної громади ЄХБ у с. Білеве Клеванського району Рівненської області. Община існувала тут з 1925 р., маючи молитовний будинок, у якому й була зареєстрована 1945 р., а саму будівлю було передано для молитовних зібрань у безкоштовне та безтермінове користування за типовим договором як культову споруду.

До 28 березня 1959 р. претензій до молитовного будинку не було. Але цього дня на порозі будівлі з'явився інспектор пожежної охорони, оглянув молитовний будинок і дав письмову вказівку:

„...Побудувати пожежну водойму місткістю 300 м³ – термін виконання до 10 квітня 1959 р.. Придбати пожежну мотопомпу... Для зберігання пожежної техніки побудувати пожежне депо... Організувати добровільну пожежну дружину. Провести електрообладнання, прорубати двоє дверей...” [11, арк. 63].

Знаючи про абсурдність і неможливість виконання віруючими такого нереального припису, місцева влада, не чекаючи закінчення терміну виконання вказівок інспектора пожежної охорони, через рішення нарсуду Клеванського району вже 30 березня відібрала молитовний будинок у віруючих. Наступного дня представники райвиконкому повикидали увесь інвентар із молитовного будинку й опечатали двері. Ось так через грубе адміністрування була ліквідована ще одна зареєстрована громада віруючих.

Але такі заходи місцевих органів влади не припинили молитовні зібрання віруючих, які продовжувалися збиратися для реалізації своїх релігійних потреб у власних будинках на нелегальній основі.

Отже, мабуть бачачи скрутне становище общин віруючих, ВР ЄХБ у 1960 р. йде на співпрацю з атеїстичною державою й приймає нове Положення Співки Євангельських християн-баптистів у такому вигляді, у якому воно було вигідним тільки світській владі. Антицерковним був і розісланий Всесоюзнаю Радою інструктивний лист старшим пресвітерам, який встановив безліч обмежень і заборон для общин віруючих. Цими документами, напевно, керівний орган церкви ЄХБ намагався полегшити життя своїх вірних. Але сталося дещо інше – частина віруючих, вбачаючи в цих документах зраду вірі й Богові, пішла на відокремлення в окрему деномінацію, засудивши всіх тих єдиновірців, які підтримали такі настанови з центру [12, арк. 25].

Насправді стало ще гірше. Уповноважений Ради у справах релігійних культів по Рівненській області у своєму інформаційному звіті про результати проведення одноразового обліку релігійних об'єднань на Рівненщині за 1961 рік зазначав, що „...нове Положення ВР ЄХБ сприяло скороченню інституту проповідників у общинах ЄХБ, кількість служителів культу зменшилася” [13, арк. 4]. Отже, контролюючі органи влади залишилися задоволеними цим Положенням.

На території Рівненської області групи віруючих, не згодних з ВР ЄХБ, почали створюватися у 1962 р. у містах Дубне, Здолбунів і Рівне й одразу розпочали активну діяльність. Того ж року діючу у м. Здолбунів групу „прокоф'івців” відвідав один із членів так званої Ініціативної групи зі скликання Всесоюзного з'їзду ЄХБ Г. Крючков. А вже в травні 1962 р. представники здолбунівської групи брали участь у Всесоюзній нараді „ініціативників” у м. Алма-Ата [14, арк. 82–85].

Завдяки архівним матеріалам можна назвати керівників груп віруючих Рівненщини, які виступили проти офіційного духовного центру Всесоюзної Співки ЄХБ. Серед них: В. Борошенко, Р. Шлендер, Г. Назарук, В. Троцюк, М. Приступа, В. Олійник, О. Шило, В. Кондратюк, І. Новицький, О. Назарук, М. Бештинарський.

Досить проблематичним є вирішення питання про кількість опозиційно налаштованих віруючих ЄХБ. Дані, відображені в архівосховищах, фрагментарні й різняться між собою залежно від джерела походження (табл. 1)

Таблиця 1

Чисельність опозиційно налаштованих віруючих ЄХБ по Рівненській області

Дата фіксації	Кількість груп	Кількість осіб	Джерело інформації	Посилання на джерело
Березень 1964 р.	3	34	РСРК при Раді Міністрів СРСР	[14, арк. 82–83]
Вересень 1964 р.	1	6	ВР ЄХБ	[15, арк. 223]
Серпень 1965 р.	3	>100	РСР при Раді Міністрів СРСР	[16, арк. 103]
Жовтень 1969 р.	10	475	РСР при Раді Міністрів СРСР	[17, арк. 51]
1970	9	370	ВР ЄХБ	[18, арк. 37]
1975	?	340	РСР при Раді Міністрів СРСР	[19, арк. 106–107]

Уперше прибічники Оргкомітету ЄХБ на теренах Рівненщини відкрито виступили перед органами влади 14 жовтня 1963 р.. Цього дня здолбунівська група віруючих надіслала на адресу Голови Ради Міністрів СРСР М. Хрущова заяву наступного змісту:

„Ми, віруючі – християни євангельсько-баптистського віросповідання, просимо Вас дозволити скликання та проведення Всесоюзного з'їзду церкви ЄХБ під керівництвом Оргкомітету, який разом з усією церквою упродовж двох років клопотає перед органами влади про дозвіл на з'їзд. Нинішній духовний центр – ВР ЄХБ відлучений церквою і не представляє її. Тому право вирішувати загальноцерковні питання ми визнаємо тільки за з'їздом, скликаним Оргкомітетом” [14, арк. 85]. Через чотири дні цей лист був підтриманий і рівненською групою віруючих [14, арк. 86].

Діяльність релігійних об'єднань області знаходилась під постійним спостереженням органів влади. Зокрема, уповноважений Ради уважно слідкував за змістом проповідей, проголошених провідниками на молитовних зібраннях. Їх аналіз часто був предметом інформаційних повідомлень уповноваженого до Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР (РСРК), уповноваженого РСРК при Раді Міністрів УРСР, обкому КПУ та виконкому обласної Ради депутатів трудящих [наприклад: 16, арк. 87–89].

Уже в травні–червні 1965 р. владою була помічена значна активізація діяльності прибічників Оргкомітету. Вона полягала у здійсненні релігійних ритуалів із залученням великої кількості населення, проведенні роботи серед дітей і підлітків, наданні матеріальної допомоги віруючим і кількісному збільшенні релігійних громад і груп тощо.

Зокрема, 16 травня 1965 р. у с. Івачкове Здолбунівського району на весіллі віруючих ЄХБ із проповідями виступило більше 20 чоловік проповідників, співав хор із 60 чоловік, грав духовий оркестр із Волинської області. Всього було присутніх близько 300 осіб [16, арк. 91].

Випадки забороненої владою присутності дітей дошкільного і шкільного віку на богослужіннях були зафіксовані у багатьох місцевостях краю. Лише упродовж 1965 р. ці правопорушення радянського законодавства про релігійні культи були зареєстровані в селах Великий Жолудськ, Бобрин, місті Березне та ряді інших місцевостей [16, арк. 91–92].

На територію Рівненщини неодноразово приїжджали члени Оргкомітету, які своїми візитами активізовували віруючих зареєстрованих громад виходити з-під впливу ВР ЄХБ. Серед таких гостей найчастіше були Г. Вінс (м. Київ), Й. Бондаренко (м. Одеса), Г. Крючков (м. Тула), Л. Коваленко (м. Київ) [напр.: 16, арк. 107–108].

Діяльність незареєстрованих громад і груп віруючих, які підтримували Оргкомітет, спонукала органи влади до послаблення державного тиску на зареєстровані общини. Адміністративні органи більш охоче реєстрували ті об'єднання віруючих, які визнавали законодавство про релігійні культи. Їм було дозволено на правах філіалів мати молитовні будинки за місцем проживання віруючих. Ці дії сприяли призупиненню виходу віруючих з зареєстрованих громад і, навіть, їх чисельному збільшенню. Звісно, що це негативно позначилося на активності „ініціативників”, навіть після їхнього рішення піти на реєстрацію в державних органах. Але місцева влада чинила опір цьому бажанню віруючих.

Часто місцеві органи влади спочатку необгрунтовано відмовляли релігійним організаціям у реєстрації, а потім піддавали штрафу керівників усіх релігійних об'єднань за ухилення від реєстрації. Наприклад, віруючі с. Малинська Березнівського району Рівненської області понад 30 разів зверталися до районних і обласних організацій з приводу реєстрації їх громади. Але їм у реєстрації громади необгрунтовано відмовляли. А керівники громад двічі були незаконно оштрафовані по 50 крб. начебто за ухилення від реєстрації [20, арк. 20].

Недарма „ініціативники” виступали не лише проти антирелігійної діяльності партійних і радянських органів влади, а й проти усієї адміністративної вертикалі влади в межах офіційної Спільки Євангельських християн-баптистів. Уповноважений Ради у справах релігійних культів при Рівненському облвиконкомі П. Демченко наголошував, що робота „по припиненню незаконної діяльності цих груп проводиться по лінії органів КДБ, уповноваженого Ради та старшого пресвітера ВР ЄХБ” [14, арк. 87]. Ось такий новітній конкордат держави і церкви!

Про взаємні стосунки між зареєстрованими общинами під впливом ВР ЄХБ та незареєстрованими, об'єднаними у Спільку Церков ЄХБ у Рівненській області говорить полеміка у вигляді відкритих листів, звернень, рішень тощо. Так, досить гостро відреагували окремі віруючі громад СЦ ЄХБ області на лист старшого пресвітера ВР ЄХБ у Рівненській області П. Радчука, адресованого пресвітерам общин регіону. Він, зокрема, поряд з вимогою термінового надання звіту про касові доходи і витрати вимагав такі дані:

- а) найменування найближчої нелегальної групи віруючих;
- б) кількість її членів;
- в) прізвище, ім'я та по-батькові керівника;
- г) кількість наблужених у громаді;
- д) кількість шлюбів за рік.

Далі старший пресвітер пристрахав: „За запізнення будете звітувати перед уповноваженим” [21, арк. 56].

Цим листом підтверджується факт співпраці представників ВР ЄХБ на місцях з радянськими контролюючими органами. До того ж не зрозуміло, навіщо подавати дані старшому пресвітерові в області, а відповідати за них перед уповноваженим. І це у той час, коли представник Ради у справах релігій (РСР) мав власні можливості володіти такими даними без участі пресвітерів. Чи не була це ініціатива лише старшого пресвітера П. Радчука?

Відповіддю на такий лист стало звернення групи осіб (всього 25 підписів) до всіх віруючих області. У ньому пропонувалося П. Радчука не вважати за брата, не мати з ним духовного спілкування,

оприлюднити цей його „гріх” та запропонувати рівненській громаді віруючих ЄХБ відлучити його від церкви [21, арк. 57].

Представники влади постійно контролювали діяльність релігійних об'єднань і щодо тих, які не йшли на співпрацю, застосовували різноманітні репресивні заходи:

- закриття молитовних будинків, які перебували на реєстрації;
- розгони богослужінь, весіль, похоронних процесій тощо;
- обшуки віруючих і їх помешкань з вилученням майна, не забороненого законом;
- позбавлення батьківських прав і примусове розміщення дітей із сімей віруючих у інтернатах;
- накладення адміністративних стягнень у вигляді штрафів та кількадедних затримань;
- відкриття кримінальних справ і засудження на тривалі терміни ув'язнення з подальшим засланням до Сибіру (чомусь таке далеке заслання стосувалося тільки українців і було законодавчо закріплене лише в Кримінальному кодексі Української РСР);
- постійні переслідування у місцях позбавлення волі чи заслання, в армії;
- примусове лікування в спеціальних психлікарнях закритого типу тощо.

Про жорстоке ставлення слідчих органів до активістів євангельсько-баптистського руху за незалежність церкви від держави говорить доля А. Ковальчука із Рівного. Упродовж 1962 р., перебуваючи під слідством, як свідчать представники РРВ ЄХБ, він піддавався тортурам, унаслідок яких став інвалідом. Йому розчавили жовчний міхур і він у камері „стікав жовчу й кров'ю”. Слідство до суду не дійшло, оскільки його було звільнено з-під варті через безнадійність стану здоров'я. У процесі лікування А. Ковальчуку було влито 3,5 л крові та 90 л глюкози і фізрозчину. Але у червні 1966 р. цього віруючого було знову заарештовано за участі того ж слідчого, який його катував. Цього разу той пообіцяв: „Ми витягнемо з тебе ту кров, яку влили” [22, с. 9; 23, с. 11].

На щастя, А. Ковальчуку вдалося позбутися „опіки” цього слідчого – він був змушений переховуватися без паспорта та пенсійної книжки [24, арк. 405–407зв.].

Найчастіше серед адміністративних заходів покарання за незначні порушення законодавства про релігійні культи застосовувалися штрафи. Для їх накладення в сумі по 50 крб. на кожну особу була достатньою лише присутність на молитовному зібранні незареєстрованої общини ЄХБ.

Часто в оштрафованих віруючих не було грошей для виплати такої суми. Тому органи влади у рахунок штрафу конфіскували особисте майно громадян. Так, наприклад, у лютому 1968 р. у селах Бараньє і Крупець Червоноармійського району було оштрафовано 8 осіб по 50 крб. кожного. У рахунок штрафу були вилучені: швейна машинка, 3 тисячі штук цегли, зимове бостонне пальто і телиця [25, арк. 82].

У 70-ті рр., навіть після прийняття нової Конституції, утиски прав віруючих СЦ ЄХБ не припинилися. Наведемо лише кілька випадків адміністрування місцевими органами влади Рівненщини. 28 лютого 1971 р. у с. Кустин (неподалік від Рівного) були в черговий раз зірвані молитовні збори. Парторг, який керував цим заходом, навіть кричав: „Якби мені було дано владу, я усім вам повідрубав би голови” [26, с. 12].

Двадцять п'ятого лютого 1973 р. у м. Червоноармійську знову були розігнані збори віруючих за участю голови міськради і міліції. Людей було сфотографовано, переписано, власника будинку І. Табачука оштрафовано на 100 крб., після чого його викликали до міськради. На цьому імпровізованому „судилищі” ролі суддів виконували: голова міськради, уповноважений РСР по області, заступник начальника міліції, співробітник КДБ і навіть старший пресвітер ВР ЄХБ області. Уповноважений одразу ж пригрозив: „Якщо не припинете збиратися – конфіскуємо будинок (приватний. – О. Л.), а тебе будемо судити тут же!” і дав указівки голові міськради і заступникові начальника міліції діяти активніше і бути безпощадним до віруючих СЦ ЄХБ. Уже 11 березня до будинку І. Табачука під час молитовних зборів увірвалася група осіб, очолювана представниками місцевих органів влади. Далі, як свідчать віруючі, згаданий уже заступник начальника міліції скомандував: „Беріть палиці й бийте їх усіх, негідників”. Потім він із нецензурною лайкою, застосовуючи фізичну силу, змусив одну з віруючих жінок роздягтися і влаштував їй огляд. Інші „представники радянського закону” нанесли цілий ряд тілесних ушкоджень кільком віруючим, у тому числі 85-річному баптисту. Не забули про присутніх дітей – їх переписали, а потім постійно тероризували у школах, склавши на них особливі анкети релігійного характеру [27, с. 8–9].

Подібна ситуація була в м. Дубне, де також упродовж десятків років віруючі СЦ ЄХБ постійно переслідувалися органами влади, штрафувалися, засуджувалися на тривалі терміни ув'язнення та заслання до далекого Сибіру [28, с. 30–31].

Також практика реалізації конституційно гарантованої „свободи совісті” активно продовжувалася і в 80-ті рр. минулого століття [29, с. 22–23; 30, с. 11–12; 31, с. 9–10].

Зокрема, після затримки двох віруючих із християнською літературою у м. Червоноармійську 26 серпня 1984 р. та її вилучення були проведені численні обшуки серед віруючих СЦ ЄХБ. Щодо самих затриманих із літературою, то проти них була порушена кримінальна справа [32, арк. 2; 33, с. 44–49].

Про сплановану вищими керівними органами організацію терору місцевими структурами по відношенню до віруючих СЦ ЄХБ чітко говорять офіційні доручення та інструктивні листи, які зберігаються в архівних фондах. Так, наприклад, показовим є лист уповноваженого РСР у Рівненській області головам виконкомів районних рад депутатів трудящих і начальнику Рівненського обласного управління внутрішніх справ від 2 квітня 1971 р. У ньому він дає докладні рекомендації щодо ліквідації діяльності общин віруючих СЦ ЄХБ і проведення необхідних для цього рішучих заходів. Уповноваженим РСР рекомендується:

Установити суворий контроль за місцями зібрань груп, які підтримують Раду Церков ЄХБ.

Суворо призупиняти спроби таких протизаконних зібрань, пропонуючи віруючим відвідувати зареєстровані общини ЄХБ.

Комісіям сприяння по дотриманню законодавства про культури при районних і сільських радах депутатів трудящих установити щоденний контроль за можливими місцями зібрань прихильників РЦ ЄХБ.

1. Викликати на засідання комісій активістів груп і попередити про їх протизаконну діяльність і відповідальність перед законом;

2. Установити суворий контроль за місцями можливих зібрань віруючих на автобусних і залізничних вокзалах, а також можливе масове придбання квитків на Москву, Київ та інші міста Радянського Союзу;

3. Поштовим відділенням установити суворий контроль за надсиланням кореспонденції та особливо урядових телеграм, підписаних групами віруючих [34, арк. 65].

Таким чином, опозиційний офіційному центрові церкви ЄХБ і заходам влади рух у середовищі Євангельських християн-баптистів отримав своє продовження і підтримку серед частини віруючих Рівненської області. Звичайно, що цей спротив був би набагато більшим і чисельнішим, якби не жорсткі репресивні заходи держави по придушенню непокірних. Але не всі злякалися і піддалися цьому тискові. Як це завжди трапляється, подвижництво – це справа рук меншості. На власному прикладі віруючі СЦ ЄХБ показали, що справедливість таки є і за неї варто боротися. І їм удалося важкою ціною вистояти в нерівній боротьбі з тоталітарною системою, збудованою на войовничому атеїзмі.

Порушена нами проблематика ще далеко не вичерпана. Вона потребує більш глибоких і ретельніших пошуків науковців задля створення цілісної картини державно-церковних взаємин у радянській Україні загалом та встановлення їх особливостей на Рівненщині зокрема.

Джерела та література

1. Алексеева Л. М. История инакомыслия в СССР. Новейший период. – Вильнюс; М., 1992.
2. Бажан О. Г. Розділяючи на “чистих” і “нечистих” // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1995. – №1/2.
3. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр. – К., 2000.
4. Вільховий Ю. В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40–70-х років XX ст.): Автореф... канд. іст. наук. – К., 2003.
5. Єленський В. Є. Державно-церковні взаємини на Україні (1917–1990). – К., 1991.
6. Митрохин Л. Н. Баптизм: история и современность (философско-социологические очерки). – СПб., 1997.
7. Домашовець В. Український Євангельсько-Баптистський рух в його 150-літній ювілей. 1852–2002. – Морріс Плейнс; Луцьк, 2002.
8. Заватский В. Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны: Пер. с англ. – М., 1995.
9. Коваленко Л. Облако свидетелей Христовых для народов России в XIX–XX веках. – К., 2000.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВ України). – Ф. 4648. – Оп. 2. – Спр. 280.
11. Там само. – Оп. 4. – Спр. 237.
12. Там само. – Оп. 2. – Спр. 360.
13. Там само. – Спр. 351.
14. Там само. – Оп. 4. – Спр. 363.
15. Там само. – Оп. 2. – Спр. 434.
16. Там само. – Оп. 4. – Спр. 375.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 185.
18. ЦДАВОВ України. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 221.
19. Там само. – Оп. 7. – Спр. 6.
20. Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. Р-1332. – Оп. 1. – Спр. 37.
21. ЦДАВОВ України. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 72.
22. АС № 800: Винс Л., Якименкова Н., Козорезова А. Чрезвычайное сообщение Брежневу и др. от имени Совета родственников узников ЕХБ в СССР (22 мая 1967 г.) // Собрание документов Самиздата: В 30 т. – Т. 15. Документы Баптистов (ЕХБ). – Ч. 2. – Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972–1978.

23. АС № 801: Винс Л., Якименкова Н., Козорезова А., Козлова К. Обращение к У. Тану и др.: о преследовании баптистов в СССР (5 июля 1967 г.) // Собрание документов Самиздата: В 30 т. – Т. 15. Документы Баптистов (ЕХБ). – Ч. 2. – Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972–1978.
24. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). – Ф.Р-6991. – Оп. 6. – Спр. 17.
25. ЦДАВОВ України. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 117.
26. АС № 690: Документы расширенного Совещания Совета родственников узников ЕХБ, осужденных за Слово Божие в СССР (10–11 апреля 1971 г., Москва) // Собрание документов Самиздата: В 30 т. – Т. 19. Документы Баптистов (ЕХБ). Ч. 3. – Мюнхен: RL/RFE Research Institute, 1972–1978.
27. Преследование церкви ЕХБ продолжается // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ в СССР. – 1973. – № 12.
28. Ходатайства Совета родственников узников ЕХБ // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ в СССР. – 1981. – № 100.
29. Обыски, аресты, суды христиан // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ в СССР. – 1982. – № 102.
30. Разгоны богослужений с избиением верующих, штрафы, обыски, аресты, угрозы, новые уголовные дела // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ в СССР. – 1982. – № 106.
31. Разгоны богослужбных собраний, штрафы, аресты, преследования христиан // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ в СССР. – 1983. – № 117.
32. Архів Міжнародного науково-дослідницького та правозахисного товариства „Меморіал” (м. Москва, Російська Федерація). – Ф. 160 „ЕХБ”. – Срочное сообщение № 11 Совета родственников узников ЕХБ, осужденных за Слово Божие в СССР (22 октября 1984 г.).
33. Разгоны богослужбных собраний, штрафы, краткосрочные аресты, разжигание вражды и ненависти // Бюллетень Совета родственников узников ЕХБ в СССР. – 1984. – № 125.
34. ЦДАВОВ України. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 280.

Summary

In the article the authors makes the first attempt of scientific analysis of the activity of Evangelical Christians-Baptists, who were in opposition to official Council of ECB and institutions of local government, on the materials of Rivne region. The article shows the peculiarities of religious resistance among the believers of that region to the soviet legislation to the religious cults at that time and to the instructions of All-Union Council of ECB.

3. І. Гриценко

РОЛЬ ХАРКІВСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ У КОНСТРУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОСТРАДЯНСЬКУ ДОБУ

Вивчення процесу формування національної ідентичності у різних регіонах України є актуальним завданням, бо зумовлене такими факторами як поява і розвиток сучасної української держави, пошук шляхів забезпечення суспільної стабільності, подальшої інтеграції країни у глобальний світ. Проблеми націєтворення цікавлять не лише політологів чи соціологів, представники історичної науки теж докладають свої зусилля для вивчення цього питання.

Національна ідентичність не є лише наслідком біологічної спорідненості того чи іншого народу. З давніх часів етнічна особливість народу сформувалася внаслідок пристосування певної групи людей до конкретних природних умов проживання. У новий час вирішальну роль у процесі формування національних ідентичностей відігравали політичні та конституційні ідеї, які сповідували провідні верстви тодішнього суспільства – буржуазія, що зароджувалася. Наприклад, у XVI–XVII ст. прусська урбанізована еліта розвивала свої політичні ідеї у польському контексті і пруссаки сприймали свою ідентичність як “частину готсько-сарматської сім’ї націй”. А вже на початку XVIII ст., особливо після коронації Фрідріха II як короля Пруссії у 1701 р. сарматські пруссаки стали німецькими пруссаками нового часу [1, с. 200]. Інший приклад, уже з нашої історії. У межах сучасного Харківського регіону у другій половині XVII ст. кочувала калмицька орда, від якої жителі міста Чугуєва відкупалися тваринами і хлібом. Після закінчення Азовського походу Петро Перший наказав калмикам, що брали участь у поході, перейти на постійне місце проживання у м. Чугуїв, де їм була виділена земля у слободі. Згідно з переписом 1710 р. у Чугуєві були сім’ї “новохрещених калмиків”. Пізніше ця етнічна група асимілювалася, перейняла християнські імена: Данило, Василь, Наталя, Іван та ін. Калмики “зливалися з російськими племенами, втрачаючи калмицький тип свій” [2, с. 54–55]. Аналогічні приклади, які б свідчили про зміни у сприйнятті своєї національної ідентичності тими чи іншими етнічними групами чи цілими етносами у різні часи історії, можна наводити і далі.